

UVOD

Proteklih je godina postalo jasno da se vodi rat: rat protiv Zapada. Ovaj rat nije poput prijašnjih, u kojima su se sukobljavale vojske i proglašavao pobjednik. Ovo je kulturološki rat i nemilosrdno se vodi protiv korijena zapadne tradicije i protiv svega dobroga što je zapadna tradicija iznjedrila.

U početku ga je bilo teško razaznati. Mnogi od nas osjećali su da nešto nije u redu. Pitali smo se zašto se opetovano iznose jednostrani argumenti, kao i nepoštene optužbe. Ali nismo shvaćali pun opseg onoga što se događalo. Jedan od glavnih razloga bio je taj što se jezik ideja poremetio. Riječi više nisu značile ono što su značile donedavno.

Ljudi su počeli govoriti o „jednakosti“, ali nije se doimalo da im je stalo do jednakih prava. Govorili su o „antirasizmu“, ali zvučali su izrazito rasistički. Govorili su o „pravdi“, ali zvučalo je kao da govore o „osveti“.

Tek nekoliko proteklih godina, kad su se počele pojavljivati posljedice toga pokreta, postali su jasni njegov opseg i širina. U tijeku je napad na sve povezano sa zapadnim svijetom – na njegovu prošlost, sadašnjost i budućnost. Dio tog procesa je zarobljenost u beskrajnom krugu kažnjavanja, bez ozbiljnog napora (ili razmatranja) da se on prekine.

Posljednjeg sam desetljeća postao toga svjestan. Godine 2017., u knjizi *Čudna smrt Europe*, djelomice sam pisao o toj temi, o promjenama koje su Zapadu donijele masovne migracije. U godinama kad sam razmatrao imigrantsko pitanje činilo mi se da se događa nešto dublje. Dok sam stajao na grčkim i talijanskim obalama promatrajući brodove kako dolaze i šetao izbjegličkim logorima koji su se počeli pojavljivati u većim gradovima, izbliza sam vidio kakve posljedice nastaju kad se svijet u razvoju doseli u razvijeni svijet. Nikad nisam krivio nijednog migranta zbog želje da dođe ovamo. Bio sam u previše zemalja iz kojih migranti dolaze. Neovisno o tome bježe li od rata ili (u većini slučajeva) od bijede i neimaštine, činili su nešto što je lako razumljivo. Mučilo me zašto to Europljani dopuštaju i zašto se očekuje da se odreknu samih sebe kako bi opstali. Ljudi su govorili o povijesnom dugu Europe, koji opravdava ovaj pokret. Ali čak i oni koji zastupaju takve tvrdnje ne govore gdje su granice toga pokreta.

Hoće li ikad doći trenutak kad će zapadni „dug“ biti otplaćen? Jer doimalo se kako se dug svake godine povećava, umjesto da se smanjuje.

Također, počeo sam zamjećivati da se ista priča primjenjuje na svaku zemlju koju se smatra zapadnom. U svakoj od njih, izgovori kojima se trebalo opravdati i dopustiti ovo kretanje ljudi bili su isti, unatoč njihovom različitom geografskom položaju. Sjedinjene Američke Države godinama se suočavaju s vlastitim migrantskim izazovom, uglavnom na južnoj granici. Dok sam putovao Amerikom, slušao sam iste argumente koje sam čuo kod kuće u Velikoj Britaniji i drugdje u Europi. Ista vrsta političara i javnih osoba objašnjavala je Amerikancima zašto bi njihove granice trebale biti mekane i propusne. Kao i u Europi, postojale su moćne osobe i organizacije koje su tvrdile da su civilizirane samo one zemlje koje puštaju svijet k sebi. I u Kanadi je bilo tako. A isto je bilo i na drugom kraju svijeta, u Australiji. Svuda, društva koja su se smatrala „zapadnima“ (dakle, europske zemlje

ili zemlje koje su potekle od europske civilizacije) suočavala su se s istim argumentima. Nigdje, osim na Zapadu, nije bilo takvog ponašanja.

Samo zapadnim zemljama, raširenim na tri kontinenta, stalno se govori da žele li zadržati ikakav legitimitet – kako bi ih se uopće smatralo pristojnima – smjesta moraju korjenito promijeniti svoj demografski profil. Čini se kako ta vizija 21. stoljeća kazuje da Kina može ostati Kinom, različite zemlje Dalekog i Bliskog istoka i Afrike mogu – to se čak od njih i očekuje – ostati kakve su bile, čak se mogu vratiti onome kakve su bile nekoć. Ali od zemalja koje se označava „Zapadom“ očekivalo se da postanu nešto drugo ili izgube legitimitet. Dakako, države i nacije imaju pravo mijenjati se. Tijekom vremena određene su promjene nužne. Ali ovdje je riječ o nečemu drugom: nečemu neuravnoteženom i neuobičajenom. Nisu se iznosili argumenti iz ljubavi prema tim zemljama, nego iz jedva skrivenog prijezira i gađenja prema njima. Mnogi ljudi, čak i u tim zemljama, mislili su da su one učinile nešto loše. Poput grijeha koji moraju okajati. Zapad je bio problem. Prekid sa Zapadom bilo je rješenje.

Bilo je i drugih znakova da nešto nije u redu. Neke od njih spomenuo sam 2019. u *Ludilu gomile*. Spomenuo sam izazov „politike identiteta“ – posebice pokušaj da se zapadna društva ugroze prijemima zbog spola, seksualnosti i rase. Poslije 20. stoljeća nacionalni je identitet postao sramnim oblikom pripadnosti, a svi ti drugi oblici pripadanja iznenada su zauzeli njegovo mjesto. Sada se ljudima počelo govoriti da se smatraju pripadnicima drugih posebnih grupa. Postali su homoseksualci ili heteroseksualci, muškarci ili žene, crnci ili bijelci. Ti oblici pripadnosti bili su usmjereni antizapadno. Homoseksualce se slavilo dok god su bili „queer“ i potkopavali postojeće ustanove. Homoseksualci koji su samo htjeli normalno živjeti, ili su čak voljeli zapadni svijet, gurnuti su na margine. Isto tako, dokle god su feministice napadale

„muške strukture“, zapadni kapitalizam, pa i više od toga, bile su korisne.

Feministice koje nisu prihvaćale takve stavove, ili su bili relativno zadovoljne životom na Zapadu, smatrane su prodanim dušama, čak neprijateljima.

Pristup rasnom pitanju bio je još lošiji. Rasne manjine koje su se uspješno integrirale na Zapadu, doprinosile Zapadu, čak mu se divile, počele su se optuživati za rasnu izdaju, kao da se od njih očekivala drukčija odanost nekome ili nečemu drugome. Radikali koji su htjeli sve uništiti bili su dobrodošli. Crni Amerikanci koji su cijenili Zapad i htjeli mu doprinositi smatrali su se otpadnicima. Počelo ih se sve češće nazivati pogrdnim imenima. Ljubav prema zajednici u kojoj su živjeli uzimala im se za zlo.

U isto vrijeme postalo je neprihvatljivo na taj način govoriti o bilo kojoj drugoj zajednici. Unatoč nezamislivim zlostavljanjima, koja je u naše vrijeme počinila Kineska komunistička partija, gotovo nitko o Kini ne govori s nimalo ljutnje i prijezira, kako se svaki dan govori o Zapadu unutar Zapada. Zapadni potrošači još kupuju jeftinu kinesku odjeću. Ne postoji širok otpor ili bojkot. „Proizvedeno u Kini“ nije sramotno obilježje. Ovog se trenutka u toj zemlji događaju grozne stvari, ali sve se to smatra normalnim. Autori koji odbijaju da im se knjige prevedu na hebrejski, oduševljeni su tiskanjem svojih knjiga na kineskom. Chick-fil-A kritizira se više, jer svoje sendviče proizvodi kod kuće, nego Nike, koji tenisice proizvodi u kineskim tvornicama.

Jer na razvijeni se Zapad primjenjuju nekakvi drukčiji standardi. Što se tiče prava žena i seksualnih manjina, a posebice, naravno, kad je riječ o rasizmu, sve se prikazivalo kao nikad lošije, u trenutku kad nikad nije bilo bolje. Nitko ne opovrgava zlo rasizma – zlo koje je postojalo tijekom cijele zabilježene povijesti. Trendovi isključivosti izrazito su snažni kod naše vrste. Nismo razvijeni onoliko koliko bismo htjeli i koliko često mislimo da jesmo. Ipak, posljednjih desetljeća stanje s rasnom jednakošću u

zapadnim zemljama nikad nije bilo bolje. Naša su društva učinila napor da „nadiđu rasu“, vodeći se primjerom iznimnih pojedinaca različitih rasa, ali prije svega nekim iznimnim crnim Amerikancima. Nije bilo neizbježno da zapadna društva razvijaju, ili čak poželeva, tradiciju rasne tolerancije koju danas imamo.

Nije bilo neizbježno da ćemo živjeti u društvima koja rasizam doživljavaju kao jedan od najmanje prihvatljivih grijehova. To se dogodilo zato što se mnogo hrabrih muškaraca i žena borilo za takvo stanje svojih prava.

Posljednjih se godina takvo stanje podrazumijeva do te mjere da se zaboravlja mukotrpana borba koja se vodila da se ono uspostavi. Kao da je riječ o fatamorgani. Posljednjih godina rasno pitanje na Zapadu podsjeća me na njihalo koje je prošlo točku povratka i odnjihalo se u krajnost. Kao da njihalo ostaje dovoljno dugo u krajnjem položaju, pa se jednakost može čvršće uspostaviti. Međutim, sada je postalo jasno da se, ma kako dobronamjerno bilo, takvo vjerovanje pokazalo jako pogrešnim. Rasno je pitanje trenutačno toliko aktualno u zapadnim zemljama koliko nije bilo već desetljećima. Umjesto daltonizma, sad smo gurnuti u rasnu ultrasvjesnost. Naslikana je potpuno izobličena slika.

Poput svih društava kroz povijest, sve zapadne nacije susrele su se s rasizmom. Ali to nije jedina povijest naših zemalja. Rasizam nije jedina prizma kroz koju se naša društva mogu razumjeti, a ipak, to je jedina prizma koja se upotrebljava. Sve iz prošlosti doživljava se kao rasističko, stoga je sve iz prošlosti umrljano.

Dakako, samo iz prošlosti Zapada, zbog radikalne rasističke prizme kroz koju se sve promatra. Užasan rasizam trenutačno postoji u cijeloj Africi, a crni Afrikanci izražavaju ga prema drugim crnim Afrikancima. Bliski istok i Indijski potkontinent prožeti su rasizmom. Kamo god putovali Bliskim istokom – čak i „naprednim“ zaljevskim državama – vidjet ćete na djelu moderan kastinski sustav. Postoje rasne grupe, takozvana „viša klasa“, koje upravljaju tim društvima. A postoje i nezaštićeni strani radnici,

koji nadiru u te zemlje kao uvozna radna snaga. Na te se ljude gleda s visine, prema njima se loše postupa i po potrebi ih se rješavaju kao da su njihovi životi bezvrijedni. A u drugoj najnapučenijoj zemlji svijeta, kao što zna svatko tko je putovao Indijom, kastinski je sustav živ kao i uvijek. To ide toliko daleko da se određene grupe ljudi smatra „bezvrijednima“, i to samo po njihovu rođenju. To je odvratan sustav predrasuda, koji je i dalje na snazi.

Da, o tome rijetko slušamo. Umjesto toga, svaki dan čujemo izvještaje kako su zemlje u kojima po svakom mjerilu ima najmanje rasizma, i u kojima je rasizam najoštrije osuđen, domovine rasizma. Ovo iskrivljeno stanovište ima i nastavak, u kojem se tvrdi da ako i postoji rasizam u drugim zemljama, to je zato što im je Zapad izvezaio taj porok. Kao da su nezapadne zemlje oduvijek naseljavala božanska nevinašca.

I ovdje je očito riječ o podmukloj zavjeri. Zavjeri da se prema Zapadu postupa po jednom kriteriju, a prema ostatku svijeta po drugom. Zavjeri da Zapad ne može učiniti ništa dobro, a ostatak svijeta ništa loše. A ako učine nešto loše, to je zato što smo ih mi sa Zapada natjerali na to.

Ovo su samo neki od simptoma koji su uočljivi u današnjem vremenu. Simptomi koje sam proteklih godina pokušao izdvojiti jedan po jedan. Ali što sam ih više proučavao i što sam više putovao svijetom, postajalo mi je jasnije da je ova era prije svega obilježena civilizacijskom promjenom koja se događa tijekom našega životnog vijeka. Promjena koja ugrožava temelje naših društava jer je to rat protiv svega što naše društvo čini onime što jest.

Rat protiv svega čime se naša društva razlikuju od ostalih – po čemu su iznimna. Rat protiv svega što su ljudi koji žive na Zapadu, sve donedavno, uzimali zdravo za gotovo. Ne uspije li taj rat, mora ga se osuditi i suprotstaviti mu se.

Rat protiv Zapada knjiga je koja govori o tome što se dogodi kad se jedna strana u hladnome ratu – strana demokracije, smisla, prava

i univerzalnih vrijednosti – prerano preda. Prečesto tu borbu pogrešno predočavamo. Dopuštamo da je se nazove privremenom, ili marginalnom, ili je nazivamo kulturološkim ratom. Pogrešno tumačimo ciljeve sudionika ili podcjenjujemo njihov utjecaj na buduće generacije. Međutim, uložili su visoki kao i u ratovima 20. stoljeća, s mnogim istim načelima – čak i s mnogo istih loših glumaca.

Nekoć smo cijenili dostignuća zapadne civilizacije, a sada smo došli do toga da je treba razoriti.

Prošlo je trideset godina otkad je velečasni Jesse Jackson predvodio protestante na Sveučilištu u Stanfordu pjesmom „Hura, hej, zapadna civilizacija je gotova“. Oni su prosvjedovali na tom sveučilištu zbog uvođenja nastavnog predmeta Zapadna kultura. Tvrdili su da je loše poučavati o zapadnom zakonodavstvu i zapadnim običajima. Ali zapanjuje ono što je slijedilo. Sveučilište je smjesta popustilo, zamijenivši predmet Zapadna kultura predmetom o mnogim drugim kulturama. Taj događaj iz 1987. godine najavio je buduće događaje.

U idućim desetljećima gotovo sva zapadna sveučilišta slijedila su primjer Stanforda. Povijest zapadne misli, umjetnosti, filozofije i kulture sve se više zanemarivala. Doista, postala je gotovo predmetom sprdnje: proizvodom grupe „mrtvih bijelih muškaraca“, da upotrijebim tek jednu od fraza koje su se uvriježile u današnjem jeziku.

Otad se svaki pokušaj održavanja na životu, oživljavanje da i ne spominjemo, učenja o zapadnoj civilizaciji suočava sa stalnim neprijateljstvom i otporom, upornim, čak i nasilnim. Akademici koji pokušavaju neutralno proučavati zapadne nacije nailaze na otpor, sprječava ih se u poslu, prijete im i vrijeđaju ih, čak i kolege. Ramseyjev centar za zapadne civilizacije u Australiji, kojim predsjedava bivši premijer John Howard, pokušao je pronaći partnerska sveučilišta na kojima bi studenti proučavali zapadnu civilizaciju. Bio im je velik problem pronaći ijedno sveučilište koje bi

s surađivalo s njima. A to mnogo govori o brzini te velike promjene. Samo nekoliko desetljeća prije predmeti o povijesti zapadne civilizacije bili su uobičajeni. Danas su toliko nepoželjni da ne možete pronaći sveučilišta kojima bi se platilo da ih uvrste u svoj nastavni program.

BBC je 1969. godine emitirao izvrsnu trinaestodijelnu seriju *Civilizacija*, autora Kennetha Clarka. Prikazivala je ujedinjenu povijest zapadne civilizacije, prenoseći informacije milijunima gledatelja u cijelome svijetu. Gotovo pedeset godina poslije, 2018., BBC je pokušao snimiti nastavak te serije. *Civilizacije* (s naglaskom na množini) bio je zbrkan rad trojice povjesničara, koji su se očajnički potrudili pokazati da Zapad nije ništa bolji od ikoga drugog i ponudili su prilično nejasan pogled na svjetsku povijest.

U nekoliko kratkih desetljeća zapadna je civilizacija od stečevine vrijedne poštovanja spala na nešto neugodno i staromodno, na kraju i na nešto sramotno. Od priče koja je trebala nadahnuti ljude, kojom su se trebali ponositi, pretvorila se u nešto čega su se trebali stidjeti. A kritičari nisu prigovarali samo izrazu „zapadna“, nego čak i samoj riječi „civilizacija“. Kako je to rekao jedan od gurua modernog rasističkog „antirasizma“ Ibram X. Kendi: „Sama civilizacija često je pristojan eufemizam za kulturni rasizam.“¹

Dakako, njihalo se mora njihati, i to nužno nije loše. U prošlosti je bilo razdoblja kad se povijest Zapada poučavala kao da je to priča o neupitnom dobru. Povijesni kriticizam i promišljanje uvijek su dobrodošli. Međutim, suočavanje s očitim, opipljivim problemima ne smije postati lov na nevidljive, neopipljive probleme. Posebice ako ga provode nepošteni ljudi s najekstremnijim odgovorima. Ako zlobnim kritičarima dopustimo da pogrešno tumače i zloupotrebljavaju prošlost, onda budućnost koju na tome grade neće biti skladna. Bit će pakao.

U ovoj knjizi ispitat ću dvije ključne ideje. Prva je da kritičari zapadne civilizacije nude alternative. Uzdižu svaku kulturu dokle

god nije zapadna. Na primjer, domorodačka misao i kulturni izričaj treba slaviti sve dok ta domorodačka kultura nije zapadna. To je usporedba koju žele, pa ćemo je i napraviti.

Dva ključna problema proizlaze iz veličanja svih nezapadnih kultura. Prvi je taj da se nezapadne zemlje mogu provući s ovovremenim zločinima, koji su gori od svega što se dogodilo u povijesti Zapada. Tu naviku podupiru neke strane sile. Naposljetku, ako je Zapad toliko zauzet ocrnjivanjem samog sebe, hoće li imati vremena baviti se ostatkom svijeta? A drugi ključan problem jest da to vodi do nekog oblika parohijskog internacionalizma, gdje zapadnjaci pogrešno pretpostavljaju da je zapadno nasljeđe dobro došlo u ostatku svijeta.

Od Australije do Kanade i Amerike te diljem Europe nova je generacija prihvatila ideju da su obilježja zapadne tradicije (poput „ljudskih prava“) povijesna i globalna norma koja je svuda općeprihvaćena. S vremenom se pojavio stav da zapadna tradicija, koja je iznjedrila te norme, nije uspjela živjeti u skladu s njima, a da su nezapadne „autohtone“ kulture (između ostalog) čišće i prosvjetljenije nego što će zapadna kultura ikada biti. To nisu ekstremni, rubni stavovi, a nisu ni novi. Protežu se do 18. stoljeća, pa i dulje. Danas se šire putem knjiga autora poput Naomi Klein i Noama Chomskog, koje se jako dobro prodaju. Ti se stavovi uče na sveučilištima i u školama diljem zapadnog svijeta. A njihovi su rezultati vidljivi gotovo u svakoj važnijoj kulturnoj i političkoj situaciji. Pojavljuju se na najmanje očekivanim mjestima.

Primjerice, Nacionalna zaklada u Britaniji osmišljena je za očuvanje mnogih najljepših i najskupljih državnih ladanjskih kuća. Njezinih 5,6 milijuna članova običava šetati državnim imanjima i uživati u popodnevnom ispijanju čaja. Ali posljednjih godina Zaklada je odlučila baviti se drugim poslom: poučavanjem posjetitelja o strahotama prošlosti. Ne samo o vezama monarhije i robovlasništva, o homofobiji i zločinima primogeniture. Nedavno je odlučila poduprijeti ideju da je i sam engleski krajolik

rasistički, da je to (kako to programski direktor Zaklade naziva) „zelena neugodna zemlja“.

Odabrao sam taj primjer, ali možete navesti bilo koje područje života i uvidjet ćete da je podjednako napadano. Sve od umjetnosti, matematike i glazbe do vrtlarstva, sporta i prehrane podvrgnuto je istom postupku. U svemu tome mnogo je čudnih obilježja. Jedno od njih očituje se u tome da se Zapad napada zbog svega lošeg što je učinio, ali ne priznaje mu se da je učinio išta pravilno i dobro. Zapravo, ta ostavština – uključujući razvoj ljudskih prava, vjerske slobode i pluralizam – uzima mu se za zlo.

To nas dovodi do druge, još zamršenije zagonetke. Zašto tako otvoreno napadati Zapad?

Kultura koja je svijetu podarila nebrojena znanstvena otkrića, razvoj medicine i slobodno tržište, koja je milijarde ljudi diljem svijeta izbavila iz siromaštva i omogućila najveći procvat ljudske misli, ispituje se kroz prizmu najdubljeg neprijateljstva i jednoumlja. Kultura koja je iznjedrila Michelangela, Leonarda, Berninija i Bacha opisuje se kao kultura koja nema što reći. Nove generacije poučava se tome bezumnom pogledu na povijest. Nudi im se priča o propustima Zapada dok se prešućuju sva njegova velika dostignuća.

Svaki učenik danas zna za robovlasništvo. Koliko njih može bez ironije, prijezira i prijekora nabrojiti najveća postignuća koja je zapadna civilizacija podarila svijetu?

Sva područja zapadne tradicije trpe iste napade. Židovsko-kršćanska tradicija, koja je temelj zapadne tradicije, osobito je izložena kritikama i optužbama. Ali također tradicija sekularizma i prosvjetiteljstva, koja je omogućila procvat politike, znanosti i umjetnosti. Sve to ima određene posljedice. Čini se da nova generacija ne razumije ni najosnovnija načela slobodne misli i slobodnog izražavanja. Zapravo, ta se načela opisuju kao proizvodi europskog prosvjetiteljstva i napadaju ih ljudi koji ne razumiju kako su i zašto prevladali na Zapadu. Ne razumiju ni

kako je prednost koju je znanost osvojila u odnosu prema religiji omogućila ljudima cijeloga svijeta izniman napredak u kvaliteti života. Umjesto toga, to se nasljeđe kritizira kao primjer zapadne arogancije, elitizma i nezaslužene nadmoći. Posljedično tome, sve povezano sa zapadnom tradicijom demonizira se i odbacuje. U Sjedinjenim Američkim Državama učiteljima se na seminarima govori da je čak i izraz „različitost mišljenja“ samo „sranje bijelih šovinista“.²

Ovo nije povijest Zapada. To bi zahtijevalo knjigu koja bi morala biti nekoliko puta duža od ove. Nije mi bila namjera ni ugušiti raspravu koja se trenutačno vodi. Uživam u toj raspravi i mislim da je korisna. Ali dosad je bila tragično i nedopustivo jednostrana. Kao što ćete vidjeti, ona uključuje političare, akademike, povjesničare i aktiviste koji bez posljedica izgovaraju ideje koje ne samo da su nekorektne i nepromišljene, nego su potpuno neistinite. To se predugo dopušta.

Mnogo je oblika tog rata protiv Zapada. Provođi se putem medija i radiovalova, kroz obrazovni sustav, počevši od dječjeg vrtića. Taj se rat raširio društvenom zajednicom, u kojoj sve važnije kulturne ustanove dolaze pod pritisak ili se dobrovoljno odriču svoje prošlosti. A sada je to prisutno i u samom vrhu američke vlade, u kojoj je jedna od prvih odluka nove administracije bila donijeti uredbu kojom se poziva na „jednakost“ i dokidanje takozvanog „sustavnog rasizma“. Čini se da smo odlučili usmrtniti gusku koja je izgledala mnogo zlatnih jaja.

PRVO POGLAVLJE

RASA

Postoji jedna očita istina o ljudima sa Zapada. Povijesno, stanovnici Europe, kao i društva koja su zasnovali u Americi i Australiji, bijeli su. Ne posve. Ali u većini. Definicija je samorazumljiva – biti bijelac znači imati europske pretke. Kao što je većina stanovnika Afrike crna, a većina ljudi na Indijskom potkontinentu smeđe puti. Ako biste iz nekog razloga poželjeli napasti sve što ima veze s Afrikom, mogli biste odlučiti napadati ljude zato što su crni. Ako biste odlučili napasti indijsku kulturu, mogli biste napasti Indijce zbog boje njihove kože. I jedno i drugo bilo bi nehumano, i danas bi bilo brzo prokazano kao takvo. Ali u ratu protiv Zapada bijelci su jedna od prvih meta napada. Činjenica koja se prihvaća kao normalna – to je jedini prihvatljiv oblik rasizma.

Da bi se okaljalo Zapad, čini se da je najprije potrebno demonizirati ljude koji i dalje predstavljaju rasnu većinu na Zapadu. Nužno je demonizirati bijelce.

Katkad se sve to događa neposredno pred našim očima. U kolovožu 2021. objavljeni su rezultati popisa stanovništva u

Sjedinjenim Američkim Državama, koji je proveden prethodne godine. Jedan od najvažnijih podataka bio je pad broja bijelaca. U uvodniku svoje emisije *Tonight Show* to je spomenuo Jimmy Fallon. „Upravo su objavljeni rezultati popisa stanovništva iz 2020.“, rekao je publici i gledateljima. „I prvi put u američkoj povijesti broj bijelaca se smanjio.“¹ Publika u studiju reagirala je pljeskom i povicima odobravanja. Za njih to nije bila samo zabavna novost, bila je to dobra vijest. Nije pao postotak, nego stvaran broj živih bijelaca. I iako je to nekoga moglo iznenaditi, za mnoge od nas taj ružni proces raste godinama.

U veljači 2016. govorio sam u velikoj dvorani u Londonu uz Johna Allena, američkoga generala i bivšeg zapovjednika NATO-ovih snaga u Afganistanu. Sudjelovali smo u raspravi o borbi protiv islamističke grupe ISIS. Osim što su pustošili Bliskim istokom, organizirali su napade i po Europi. Svima su nam u mislima bili višestruki samoubilački bombaški i oružani napadi koji su se netom prije dogodili na nekoliko mjesta u Parizu, u kojima je poginulo 130 ljudi. Iako ISIS-ovi bombaši još nisu bili napali Ujedinjeno Kraljevstvo, u svojem sam govoru upozorio slušateljstvo da ISIS ne namjerava stati, da će jedne večeri, u skorij budućnosti, možda ciljajući mlađu publiku, možda na nekom pop-koncertu, ponovno napasti. A kad se to dogodi, zapitat ćemo se što smo dovraga radili, ignorirajući ih dok su okupljali snage u Siriji i Iraku.

General Allen je u svojem govoru iznio argumentirano mišljenje kako poraziti ISIS. Govor je bio ispunjen tehničkim detaljima, dojmljiv, pomalo dosadan, ali potrudio se odati priznanje našim arapskim saveznicima na tom području. Te se večeri činilo da naši neistomišljenici slušaju, ali zateklo nas je ono što je jedan od njih izrekao na početku svojeg izlaganja. Nakon što smo nas dvojica dovršili svoja izlaganja, palestinska aktivistica, spisateljica i novinarka Rula Jebreal počela je s objašnjenjem zašto publika ne bi trebala slušati ono što smo general Allen i

ja imali reći. „Opet nam drže lekcije – s dužnim poštovanjem“, rekla je (što u ovom kontekstu gotovo uvijek znači „bez ikakvog poštovanja“), „dvojica bijelaca.“ Ja sam to već prije čuo, ali zamijetio sam kako se general trgnuo.

Taj mu je komentar očito ostao u sjećanju jer me poslije za večerom upitao: „Jeste li to već čuli?“ Rekao sam mu da, nažalost, jesam, a bio sam zatečen jedino činjenicom da njemu to nikad nitko prije nije rekao. „Ja nisam“, rekao je. Cijeli je život proveo u vojsci Sjedinjenih Američkih Država, riskirao život, živio među stanovnicima Afganistana, proveo godine na terenu. Doimao se iskreno zatečenim da se sve to, sav njegov život i iskustvo svode na činjenicu i obezvrjeđuju činjenicom što je bijelac. Strpali su nas u istu kategoriju. „Pa, ja sam se na to naviknuo“, odgovorio sam nemarno, ne shvaćajući kako ćemo brzo svi morati to prihvatiti.

Bilo je to prije samo nekoliko godina, ali i tada se, izvan akademskih krugova i rasističkih organizacija, smatralo nepristojnim svrstavati ljude u grupe ili ih omalovažavati zbog boje kože. Prethodna je generacija razumno zaključila da je omalovažavanje i prokazivanje ljudi, generaliziranje prema boji kože, obilježje rasizma. Rasizam se smatrao jednim od najvećih ljudskih zala. Ne doživljavamo li ljude kao pojedince, znamo kamo to vodi: užasima sredine 20. stoljeća, noćnim morama iz Ruande i Bosne s kraja tog stoljeća. Bliže domu, to vodi do rasne segregacije i rasnog nasilja koje je zagadilo američku povijest, kao i povijest mnogih drugih zemalja.

Lekcija se činila jasnom: postupajmo prema ljudima kao pojedincima i osudimo one koji ih pokušavaju svesti na dio grupe kojoj slučajno pripadaju svojim rođenjem. Činilo se da je poruka doktora Marthina Luthera Kinga pobijedila. Trebali smo živjeti u budućnosti u kojoj bi rasne kategorije značile sve manje i manje. Društvo i ljudi postali bi slijepi na boju kože, spol i razlike u seksualnoj orijentaciji. Cilj društva činio se jasnim i,

zanemarujući nekoliko ekstremističkih grupa na rubovima političkog spektra, izgledalo je da se ljudsko društvo slaže o tome. Ljudi bi trebali imati mogućnost ostvariti svoj puni potencijal neopterećeni slučajnim grupnim obilježjima. Svatko tko se poigravao rasnom retorikom ili htio pronaći ljude koji bi opravdali rasizam morao bi se pomiješati s ostacima bijelih šovinista u njihovim sve manjim enklavama ili pronaći dom među podjednako opskurnim grupama, poput crnih šovinista islamske nacije Louisa Farrakhana. Takve su grupe bile daleko od političkog centra i pripadale su njegovim marginama, a politički je centar, činilo se, namjeravao održati takvo stanje.

A onda, na samom početku ovoga stoljeća, to se počelo mijenjati. Postalo je moderno pozivati se na rasu, običaj koji je gotovo nestao. Konkretno, bijelce se počelo opisivati na način koji je bio nezamisliv za bilo koju drugu društvenu grupu. Obično bi to činili zapravo sami bijelci. Takvo se ponašanje proširilo nevjerovatnom brzinom. Kao što je čest slučaj s lošim idejama, i ova je potekla sa sveučilišta.

KRITIČKA RASNA TEORIJA

Unatoč smanjenom broju otvoreno rasističkih zakona te slabljenju moći i utjecaja ekstremnih rasista u Sjedinjenim Američkim Državama, nesuglasja između bijelaca i crnaca sporo su slabjela. Akademici su počeli tragati za skrivenim rasističkim mehanizmima koje bi za to okrivili.

Kritička rasna teorija (KRT) pojavila se postupno na akademskim seminarima, u člancima i znanstvenim radovima i časopisima. Od 1970-ih nadalje sveučilišni profesori poput bell hooks (namjerno se piše malim slovima), Derricka Bella (s Harvarda i Stanforda) i Kimberlé Crenshaw (s UCLA-e i Columbije) radili su na stvaranju pokreta unutar akademske zajednice koji bi sva društvena događanja promatrao sa stajališta rase. Na neki način,

njihova je opsesija bila razumljiva. Bell je, primjerice, odrastao u posljednjim godinama segregacije. Tijekom njegova službovanja na Harvardu, ondje je radilo samo nekoliko crnih profesora. Umjesto prihvaćanja činjenice da se njihov broj povećavao, s čime se većina slagala, utemeljitelji KRT-a ustvrdili su kako je rasa osnovni kriterij pri zapošljavanju na najcjenjenijim američkim sveučilištima, pa je to najznačajnija točka gledišta s koje se mora promatrati društvo uopće. Dakle, upravo u trenutku kad se situacija poboljšavala i kad se zapošljavalo sve više crnih profesora, sve se promijenilo u akademskom poimanju društva, iznova se sve počelo tumačiti sa stajališta rase.

Dakako, pojavila su se i suprotna gledišta. Donesen je Zakon o ljudskim pravima i već se godinama provodi. Povećavao se broj antidiskriminacijskih zakona. Unatoč svemu tome zagovornici KRT-a gotovo sav napredak u američkim rasnim odnosima doživljavali su kao iluziju. Tako se izrazio Bell kad je 1987. napisao da je „napredak u američkim rasnim odnosima tek fatamorgana koja skriva činjenicu da bijelci i dalje, svjesno i podsvjesno, čine sve što mogu kako bi osigurali svoju dominaciju i zadržali kontrolu“.² Kad je 1986. godine Harvard propustio zaposliti dvoje pobornika KRT-a, Bell i ostali na sveučilištu organizirali su prosvjed. Poput bilo koje revolucionarne sekte, sljedbenici KRT-a znali su kako se izboriti da se njihov glas čuje i kako promijeniti raspoloženje u zakutku društva koji baš nije poznat po junaštvu. Što su više pronalazili nevidljiv rasizam, ti su profesori postajali sve popularniji.

Prirodno, malo je ljudi bilo svjesno što se sprema. A čak i da su znali, teško bi se tome oduprli. Jer jedno od izrazitih obilježja djelovanja KRT-a bilo je iznositi tvrdnje koje nisu bile potkrijepljene nikakvim dokazima, kao da se podrazumijevaju same po sebi, iako su bile temeljene na tumačenjima i stavovima. To je bila važna promjena u načinu na koji su ljudi morali dokazivati svoje stavove. Dok su rijetko iznosili činjenice, pripadnici

KRT-a nisu osjećali potrebu dokazivati svoje tvrdnje. Ako je osoba posjedovala „životno iskustvo“ koje se moglo potvrditi, tada je pitanje „dokaza“ ili „podataka“ postajalo sporedno ili se uopće nije postavljalo. Interseksionalisti, koji su se pojavili otprilike u isto vrijeme, preklapali su se s KRT-om. Ti ljudi, koji su razvili teoriju na temelju pretpostavke da se sva ugnjetavanja „isprepleću“, pa se stoga mogu istovremeno „riješiti“, omogućili su tu promjenu. Odjednom je bilo moguće objaviti znanstveni rad (najpoznatija je po tome bila Peggy McIntosh s Wellesleyja) koji se sastojao jedino od popisa tvrdnji temeljenih na stavovima koje nije bilo moguće potvrditi ili negirati. To su jednostavno bile tvrdnje.

Bile to optužbe protiv kolega ili protiv šire zajednice, postalo je dovoljno da se temelje na nečijem mišljenju. Ako bi bilo tko upozorio na dokaze da su Sjedinjene Američke Države sve manje rasistička zemlja, netko od tih osoba ustvrdio bi kako zna da nije tako. Zašto i kako? Temeljem vlastitog „životnog iskustva“ (kao da postoji neka druga vrsta). Na mnogo načina, bila je to mudra taktika. Jer točno je da se osobno iskustvo pojedinca nikad ne može potpuno shvatiti. Ali ne može mu se ni bespogovorno i bezrezervno vjerovati. Valjda bi tvrdnje o cijelim zajednicama i grupama ljudi trebalo potkrijepiti nekakvim dokazima? Međutim, više nije bilo tako. U najboljem slučaju, promjena od dokaza prema „meni“ omogućavala je neku pat-poziciju: vi imate svoje poglede i svoju stvarnost. Ja imam svoju. U najgorem slučaju, svaka razmjena ideja postala je ranjivom pred neutemeljenim tvrdnjama da je stvarnost onakva kakvom je oni doživljavaju. I upravo se to dogodilo.

Jedno od najvažnijih obilježja KRT-a od samog početka, njegovih pristaša i sljedbenika jest da su bili savršeno jasni u vezi sa svojim ciljevima, kao i u tome kako ih namjeravaju ostvariti. KRT-ovci su svoje stavove otpočetak često iznosili. Na primjer, tvrdnju da KRT nije škola mišljenja ili skup prijedloga,

nego „pokret“ koji su utemeljili njegovi apostoli. U njihovom izdanju knjige *Kritička rasna teorija: Uvod (Critical Race Theory: An Introduction)* iz 2001. autori Richard Delgado i Jean Stefancic s divljenjem opisuju KRT kao „pokret“ koji se sastoji od „grupe aktivista i znanstvenika koji proučavaju odnose među rasama, rasizmom i moći, te njegove promjene. Pokret proučava mnoge probleme kojima se bave i uobičajeno građansko pravo i etnički studiji, ali stavlja ih u širu perspektivu koja uključuje ekonomiju, povijest, kontekst, grupne i pojedinačne interese, čak osjećaje i podsvijest. Za razliku od tradicionalnoga građanskog prava, koje uvažava inkrementalizam i postupan napredak, kritička rasna teorija dovodi u pitanje temelje liberalnog poretka, uključujući teoriju jednakosti, pravno razlučivanje, racionalizam prosvjetiteljstva i neutralna načela ustavnog zakona.“

To je doista dojmljiv popis pitanja koja se otvaraju. Načela prosvjetiteljstva, zakon, racionalizam te sami temelji liberalnog poretka. Da je to o KRT-u napisao neprijatelj, bilo bi to nešto drugo. Ali to su napisali njegovi pobornici o sebi.

Štoviše, kako su se Delgado i Stefancic hvalili, iako je KRT utemeljen na zakonu, „brzo ga je nadišao“ u svim dijelovima obrazovanja.

„Danas se mnogi na području obrazovanja smatraju teoretičarima koji primjenjuju KRT-ove ideje kako bi shvatili probleme unutar školske discipline i hijerarhije, proturječja vezana za nastavni program i povijest, rezultate testiranja kvocijenta inteligencije... Za razliku od nekih akademskih disciplina, kritička rasna teorija sadržava aktivističku dimenziju. Ona ne pokušava tek razumjeti društvenu situaciju, ona je pokušava promijeniti; uz to što tvrdi da je društvo organizirano po rasnom načelu – želi ga poboljšati.“³

Ovakav jezik nije uobičajen za znanstvenike: hvaliti se da određena grupa znanstvenika i učitelja zapravo predstavlja akademike „s aktivističkom dimenzijom“. A tek priznanje da cilj

KRT-a nije samo razumjeti društvena kretanja, nego ih „promijeniti“? To je govor revolucionarne politike, a ne jezik koji se tradicionalno upotrebljava u akademskoj zajednici. Ali pokazalo se da su zagovornici i pobornici KRT-a doista bili revolucionarni aktivisti.

Jasna obilježja bila su tu od samog početka. Potpuna opsjednutost rasom kao osnovnim sredstvom shvaćanja svijeta i njegove nepravde. Tvrdnja da su bijelci krivi za predrasude, posebice za rasizam, i to od samih početaka. Taj je rasizam tako duboko utkan pretežno u bijele zajednice, da bijelci koji žive u takvim društvima nisu ni svjesni da žive u rasističkim zajednicama. Na kraju, tu je i mišljenje da nijedno od rješenja do kojih su došla zapadna društva ni približno nije dovoljno da bi razriješilo problem rasizma. Eduardo Bonilla-Silva, a i drugi, napisao je da je čak i sam koncept „daltonizma prema boji kože“, kad je riječ o rasizmu, korjenito rasistički.⁴

Ali što je bio rasizam prema toj novoj izričitoj definiciji? Bio je, to su opetovano ustvrdili, „predrasuda plus moć“. Dijelom zahvaljujući utjecaju Michela Foucaulta, ti su znanstvenici postali opsjednuti pitanjem moći.⁵ Vidjeli su je kao glavni problem slobodnog društva, kojim državne ustanove nepravilno upravljaju. Posljedično, prioritet je bio da im oduzmu moć i sami je primijene. Pripisati moć boji kože bilo im je vrlo korisno, iako je njihovo promišljanje o tom problemu ostalo nedorečeno i zbujujuće. Na primjer, isticali su da osoba ne može biti optužena za rasizam ako nema moći – čak i ako se vodi predrasudama. A u strukturi moći koju su pristaše KRT-a nemilosrdno iznosili, podrazumijevalo se da bijelci imaju moć. Stoga, samo su bijelci mogli biti rasisti. Crnci nisu mogli biti rasisti ili, ako jesu, bili su rasisti samo zato što su „iznutra bijeli“.

Dakako, dok se sve to događalo na sveučilištima diljem Sjedinjenih Američkih Država, većina Amerikanaca toga nije bila ni malo svjesna. I dok je sasvim moguće podcijeniti što je u stanju

postići grupa sveučilišnih aktivista, također je moguće precijeniti njihov utjecaj. Većinu Amerikanaca djelovanje Kimberlé Crenshaw, Derricka Bella i ostalih nije pretjerano zanimalo i nije utjecalo na njihove živote. Ali u širem okružju, u masovnim medijima, njihov se utjecaj počeo osjećati. Ponašanje koje je u početku bilo marginalno postajalo je sve više prihvaćeno. Tvrdnje koje bi se još donedavno proglasile ezoterijom počele su se širiti društvenom zajednicom.

Na primjer, 2001. autor dokumentarnih filmova Michael Moore objavio je knjigu koja je postala uspješnica, a zove se *Glupi bijelci*. Jedno od poglavlja bilo je „Ubij bjelokošca“. U njemu je Moore iznio niz optužbi protiv bijelaca. Između ostaloga, spomenuo je kugu, ratove, kemikalije, motor s unutarnjim izgaranjem, holokaust, ropstvo, genocid nad američkim Indijancima i otpuštanja na američkom tržištu rada. Kako je Moore zaključio: „Spomenite bilo koji problem, bolest, ljudsku patnju ili bijedu koja muči milijune, i kladim se u deset dolara da ću ga povezati s nekim bijelcem.“⁶ Možda Moore nikad nije čuo za probleme u Ruandi, Sijeri Leoneu ili Mjanmaru, da navedem samo nekoliko zemalja. Ovom knjigom, kao i svojim turnejama, govorima i dokumentarcima, Moore se obogatio i stekao slavu tvrdeći da su bijelci – ili „bjelokošci“ kako ih on uporno naziva – odgovorni za sve zlo. Svi ostali samo su žrtve.

Prirodno, mnogim se ljudima ne sviđa takav govor. Prepoznali su istinu u procjeni Thomasa SOWELLA iz 2012. kad kaže da ako rasizam u Sjedinjenim Američkim Državama nije mrtav, svakako je na „aparatusima“. Znali su da su optužbe koje su se počele gomilati protiv njihova društva lažne, nepoštene i još gore. Ali previdjeli su ono što je Sowell nadalje rekao – da rasizam na životu sada održavaju „političari, rasni fanatici i ljudi koji stječu osjećaj nadmoći optužujući druge za rasizam“.⁷

Upravo su ti pojedinci ponovno oživili rasizam. Učinili su to na dva načina. Najprije su objavili promjenu pravila. A onda su